

Hraniční myšlení a požadavek rigorózní distinkce

K základům Patočkovy filosofie negativního platonismu¹

Pavel Sladký

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

sladky@cts.cuni.cz

Abstrakt:

Článek se obrací k základům filosofie negativního platonismu Jana Patočky. Sleduje na jedné straně negativně-platónskou otázku po podstatě metafyziky a na straně druhé Patočkovu analýzu onticko-ontologické difference jako fundamentu celého negativně-platónského projektu. Upozorňuje, že výrazem Patočkova hraničního postavení mezi metafyzikou a filosofií je dvojznačnost negativního platonismu, s níž ovšem nekoresponduje negativně-platónský požadavek jednoznačné onticko-ontologické difference. Možné řešení tohoto problému hledá v Patočkově studii „Nadcivilizace a její vnitřní konflikt“, resp. v pojmu „veliké distinkce“. Té rozumí jako historickému předobrazu difference z pozdějších textů věnovaných negativnímu platonismu, interpretované jako *chórismos*.

Klíčová slova: negativní platonismus, Jan Patočka, metafyzika, filosofie, onticko-ontologická difference, tranzitivita, transcendence

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2021.1r.137>

O textu „Negativní platonismus“ a jeho místu v díle Jana Patočky toho bylo (nejen) v českém prostředí napsáno poměrně mnoho.² Totéž však už nelze

1 Práce na tomto článku byla podpořena grantem GA ČR, č. 20-26526S: „Humanismus české filosofie jako otevřená otázka. Patočka, Masaryk, jejich kritici a pokračovatelé“.

2 Viz zejm. Rezek, P., *Negativní platonismus Jana Patočky*. In: *týž, Jan Patočka a věc fenomenologie*. Praha, Jan Placák – Ztichlá klika 2010, s. 86–92; Hejdánek, L., *Český negativní platonismus: Rádla a Patočka*. *Reflexe*, 2016, č. 50, s. 5–10; Karfík, F., *Odyseja zkonečného absolutna. Patočkův filosofický vývoj mezi lety 1936 a 1964*. Přel. M. Ritter. In: Chvatík, I. (ed.), *Myšlení Jana Patočky očima dnešní fenomenologie*. Praha, *Filosofia* 2009, s. 25–49; Ritter, M., *Patočka mezi Sókratem a Platónem. K interpretaci negativního platonismu*. *Reflexe*, 2008, č. 34, s. 81–97; Ritter, M., *Historicko-systematický rámec Patočkova negativního platonismu*. In: Ješič, M. – Leško, V. (eds.), *Patočka a grécka filozofia*. Košice, UPJŠ 2013, s. 243–265; Ritter, M., *Call of Transcendence*. In: *týž, Into the World: The Movement of Patočka's Phenomenology*. Cham, Springer 2019, s. 53–64.

tak úplně říci o dalších textech, které se k Patočkovu negativně-platónskému projektu rovněž vztahují.³ Ačkoli jde vesměs o fragmenty či pouhé náčrty, teprve jejich prostřednictvím si lze učinit přesnější představu o tom, co Patočka pouze naznačil ve své programové stati. Není pochopitelně v možnostech tohoto článku tyto texty důkladněji rozebrat, a ukázat tak celou myšlenkovou perspektivu negativního platonismu; co ovšem možné je, je v souvislosti s tematizací základů Patočkovy koncepce, o níž se pokusíme, na jejich malou, ale významnou část alespoň poukázat.⁴ Půjde při tom zejména o texty s ontologickou tematikou, neboť jak uvidíme, negativní platonismus je primárně ontologickou pozicí. V prvním kroku krátce představíme Patočkovu otázku po podstatě metafyziky, která negativní platonismus přivádí na hranici mezi metafyzikou a filosofií, a která mu proto vtiskuje ráz *dvoznačného* myšlení. V druhém kroku naopak ukážeme negativní platonismus ve světle Patočkovy analýzy onticko-ontologické diference jako *pevného* základu, na němž Patočka hodlá vybudovat svůj projekt. Problém spočívající v napětí mezi dvoznačností negativního platonismu a deklarovanou ostrostí a jednoznačností onticko-ontologické diference a jeho možné řešení bude nakonec náplní třetího kroku. Ten nám umožní výrazněji zapojit do hry další důležitý text k negativnímu platonismu, totiž studii „Nadcivilizace a její vnitřní konflikt“.

* * *

V úvodu první kapitoly knižního vydání přednášek o Platónovi, které tvoří kontext filosofie negativního platonismu, hovoří Jan Patočka o nezbytnosti

3 K pracím zabývajícím se Patočkovou nedokončenou studií „Nadcivilizace a její vnitřní konflikt“, která vzbuzuje po „Negativním platonismu“ patrně největší interpretační pozornost, zvláště patří: Arnason, J. P. – Benyovszky, L. – Skovajsa, M. (eds.), *Dějinnost, nadcivilizace a modernita. Studie k Patočkově konceptu nadcivilizace*. Praha, Togga 2010; Homolka, J., *Koncept racionální civilizace. Patočkovu pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha, Togga-Karolinum 2016; Cajthaml, M., *Evropa a péče o duši. Patočkovu pojetí duchovních základů Evropy*. Praha, OIKOYMENH 2011, zejm. s. 109–118. S reflexí několika dalších Patočkových statí k negativnímu platonismu („Nemetafyzická filosofie a věda“, „Problém pravdy z hlediska negativního platonismu“, „Studie o času I, II“ a „Čas, mýtus, víra“) se setkáváme v následujících příspěvcích: Hejdánek, L., Nicota a odpovědnost. Problém „negativního platonismu“ v Patočkově filosofii. In: *týž, Setkání a odstup*. Praha, OIKOYMENH 2010, s. 261–267; Kouba, P., Čas a přítomnost ve světě. In: *týž, Život rozumění*. Praha, OIKOYMENH 2014, s. 116–130; Landa, I., Patočka a negativní platonismus. In: Navrátil, I. – Hermann, T. (eds.), *Jan Patočka, české dějiny a Evropa*. Semily, Státní okresní archiv Semily 2007, s. 40–49; Frei, J., Distance od jsoucna, poslání ke jsoucnu. K Patočkovu negativnímu platonismu a některým jeho interpretacím. *Filosofický časopis*, 65, 2017, č. 6, s. 873–886. – Zajímavý je v tomto směru článek M. Větrovcové „Povaha matematiky ve světle Patočkovy nemetafyzické filosofie“ (*Filosofický časopis*, 67, 2019, č. 6, s. 955–977). Ačkoli autorka sleduje jiný cíl než tato stať, opírá se při jeho naplňování o texty k prvnímu bodu Patočkova rozvrhu negativního platonismu, na něž se budeme odvolávat i my.

4 V tomto smyslu navazujeme na již zmiňovanou stať M. Větrovcové (viz předchozí poznámka).

„otázky po podstatě metafyziky vůbec“.⁵ To, že Patočka klade do bezprostřední souvislosti Platónovo myšlení a otázku po metafyzice v celku, není pochopitelně náhodné, neboť Platón byl podle Patočky tvůrcem metafyziky. Táž otázka po metafyzice se později a v různých obměnách objevuje v programové stati „Negativní platonismus“, jakož i v jiných příspěvcích k negativnímu platonismu, a zakládá tak celý Patočkův projekt. Jejím prostřednictvím chce Patočka navázat nejen na filosofickou tradici, která je podle jeho přesvědčení neodmyslitelným protějškem každého vážného filosofického pokusu, ale též na soudobé koncepcce, které upozornily na problematičnost metafyziky a snažily se dát myšlení „nový směr“.⁶ Pro potřeby této části si zvolíme její vyjádření z prvního oddílu „Negativního platonismu“: „Bylo by snad na místě vyšetřit jednou důkladně historicky, ale zároveň z filosofického hlediska, čím vlastně je či byla metafyzika a jak se liší od filosofie vůbec.“⁷ Tato formulace nám umožňuje zhlédnout tři důležité rysy Patočkovy otázky. Patočka soudí, že metafyzika není totéž co filosofie, že tázat se po metafyzice předpokládá zaujmout historicko-filosofickou perspektivu a že metafyzika může být konečnou formou myšlení. Tyto dílčí vhledy se nyní pokusíme stručně rozvinout a uvést do souvislosti, abychom mohli upozornit na dvojnásobnost negativního platonismu ve vztahu k metafyzice.

Teze, že metafyziku nelze ztotožňovat s filosofií, je v Patočkově argumentaci nanejvýš důležitá a nepostradatelná, neboť s tímto rozdílem negativně-platónská otázka po metafyzice stojí a padá. Z historicko-filosofické perspektivy, již Patočka ve vztahu k metafyzice předepisuje, tomuto rozdílu odpovídá Patočkovu rozlišení mezi filosofickou sókratikou a metafyzickým platonismem. Do metafyziky, tvrdí Patočka, nevročil Sókratés, nýbrž až Platón, když Sókratovu mravní otázku, jež měla zůstat otázkou a odkazovat tak k nepředemětné povaze dobra jakožto celkového životního smyslu, rozšířil na celek skutečnosti a pochopil ji jako příležitost ke kladné a obsahové odpovědi.⁸ Ačkoli chce Patočka v negativním platonismu držet toto rozlišení v čistotě, musí připustit, že Platónův odklon od Sókrata je do té míry pozvolný a přirozený, až může vzbuzovat dojem neproblematického pokračování

5 Patočka, J., *Platón. Přednášky z antické filosofie*. Ed. I. Chvatík – P. Kouba. Praha, SPN 1992, s. 7.

6 Tyto koncepcce podle Patočky zastupuje „(...) jednak theologie, která se hledí osvobodit od metafyzické, a tím antropologické travestie; jednak filosofie existence, pokud je v ní projev boj proti antropologismu, proti integrálnímu humanismu.“ Patočka, J., *Negativní platonismus*. In: *týž, Péče o duši I. (Sebrané spisy Jana Patočky. Sv. 1)*. Ed. I. Chvatík – P. Kouba. Praha, OIKOYMENH 1996, s. 316. „Filosofií existence“ zde Patočka myslí zvláště Heideggerovu a Jaspersovu filosofii. Od Sartrova „integrálně-humanistického“ existencialismu se negativní platonismus naopak distancuje (viz Patočka, J., *Dopisy Václavu Richterovi*. (Sebrané spisy Jana Patočky. Sv. 20) Ed. I. Chvatík – J. Michálek. Praha, OIKOYMENH 2001, s. 37).

7 Patočka, J., *Negativní platonismus, c.d.*, s. 304.

8 Viz tamtéž, s. 308 n.

vlastního Sókratova odkazu.⁹ V tomto smyslu by tedy nebylo správné, kdybychom Patočkovu rozdílu mezi filosofií a metafyzikou rozuměli v nějakých jednoznačných a definitivních termínech; spíše než o ostrou dělicí linii jde o postupnou transformaci filosofie do metafyzického myšlení, o přechod, jehož kontury jsou do určité míry vždy rozostřené.

Ambivalence charakterizující vznik metafyziky se u Patočky následně promítá i do vlastní povahy metafyzického myšlení. Metafyzika podle negativního platonismu proto není jednodušším, homogenním útvarem, nýbrž formací, již tvoří dvě komponenty – filosofická a metafyzická. Na tuto skutečnost narážíme, když čteme Patočkovu tvrzení, že metafyzika je „(..) zvláště konfuzní forma vědění, která na jedné straně ví o absolutním transcendování, o vztahu člověka k celku, a tudíž o nezbytném vztahování rovněž k ne-*jsoucím*, k nereálnému, a na druhé straně z tohoto transcendování činí opět cestu do ‚jiného světa‘, vykládá je ‚mundánně‘ a jeho pomocí se snaží vysvětlit, vyjasnit svět“.¹⁰ Filosofickou komponentou je v kontextu tohoto pasu transcendenční vzepětí k *ne-*jsoucím** celku, metafyzickou komponentou pak výklad filosofické transcendence jako pohybu od *jsoucna* k „vpravdě *jsoucím* *jsoucnu*“, který je motivován snahou zajistit si (předmětné) vědění o celku skutečnosti a vybudovat na něm systematickou nauku.

Pochopení metafyziky jako komplexního duchovního útvaru je podle negativního platonismu cestou, jak získat přiměřený vztah k metafyzice, na základě něhož bude možné na metafyziku navázat v tom, v čem je třeba navázat (filosofická komponenta), a zároveň vůči ní držet kritickou distanci tam, kde je taková distance nezbytná (metafyzická komponenta). Na třech příkladech se nyní pokusíme předvést, že realizace tohoto záměru je problematická, neboť vyřazení metafyzické komponenty z pojmu metafyziky, které je cílem negativního platonismu, nelze uskutečnit v té míře, v jaké to Patočka požaduje.

Není-li filosofie totožná s metafyzikou a obsahuje-li pojem metafyziky filosofickou a metafyzickou složku, může Patočka tvrdit, že krize, v níž se nachází metafyzické myšlení, není krizí filosofie jako takové, nýbrž toliko metafyziky, resp. metafyzické složky v pojmu metafyziky. Odpor proti metafyzice v celku z řad tzv. protimetafyzických směrů je tak podle Patočky scestný a vypovídá o absenci diferencovaného pohledu na metafyziku. Zatímco metafyzickou tendenci, spočívající v tom, že metafyzika chce vystupovat jako věda (či přesněji jako „první věda“), je podle Patočky možné, ba

9 Viz Patočka, J., *Věčnost a dějinnost*. Ed. F. Karfík. Praha, OIKOYMENH 2007, s. 20.

10 Patočka, J., *Negativní platonismus*, c.d., s. 309. Patočka zde používá termínu „celek“ synonymně s termínem „bytí“, což není samozřejmé. „Celek“ má však u Patočky více významových rovin a „celek“ ve významu „bytí“ k nim patří.

dokonce správné kritizovat, filosofická tendence metafyziky by měla být takové kritiky ušetřena, neboť vyjadřuje *conditio sine qua non* smysluplného lidského života. Víme však, že ve hře je i možná konečnost metafyziky. Má-li podle Patočky metafyzika svůj platónský počátek, může mít také svůj konec. Konec metafyziky by ale znamenal zánik obou komponent, tedy i filosofické, neboť filosofie je v metafyzické epoše odkázána na existenci metafyziky. Tváří v tvář útokům na metafyziku jako celek, které ji nejen kritizují, ale usilují i o její naprostou eliminaci, se tak filosofický negativní platonismus musí pasovat do role obránce a obhájce metafyziky, tedy v konečném důsledku nejen její filosofické, ale i metafyzické komponenty.

O genetickou vazbu metafyziky na filosofii, vyjádřenou dvěma komponentami pojmu metafyziky, opírá negativní platonismus možnost rehabilitovat filosofii „přes“ metafyziku. Právě to je smyslem Patočkova záměru filosoficky reinterpretovat základní pojmy platónské metafyziky. Ačkoli Patočka v závěru programového textu říká, že negativní platonismus „(...) zachovává člověku jednu z jeho podstatných možností, totiž filosofii, očištěnou od metafyzických nároků“,¹¹ musí si být vědom toho, že očištění filosofie od metafyziky, tj. oddělení filosofické a metafyzické složky v pojmu metafyziky, je úkolem, který vzhledem k povaze přechodu filosofie do metafyziky nemá jednoznačné řešení. Jestliže jsme výše řekli, že metafyzika je podle Patočky útvarem, jež tvoří dvě komponenty, správněji bychom měli říci, že jde o formaci, v níž se *misí* dvě komponenty. Při jejich oddělování proto vždy hrozí, že jedna složka bude „dotčena“ druhou či naopak. V tomto smyslu může negativní platonismus jen ztěžít garantovat, že se mu podařilo zcela eliminovat metafyzickou komponentu metafyziky.

Negativní platonismus je koncepcí, která vystupuje nejen proti metafyzickému objektivismu, ale i subjektivismu. I kdybychom připustili, že návrat k *čistě* filosofickému, sókratovskému „počátku“ je možné provést, nemohl by takový pohyb nesubjektivistickému negativnímu platonismu stačit. Ač totiž sókratika podle Patočky představuje revoluční přístup k člověku (jakousi pra-analytiku pobytového jsoucna předjímající onticko-ontologickou diferenci), svým antropologickým zaměřením není s to vykročit z ontologie člověka do obecné ontologie, jelikož otázka po bytí jí splývá s otázkou po lidském bytí. Z tohoto důvodu je Patočka nucen obrátit se i k metafyzickému platonismu a jeho kosmologickému rozšíření sókratovské otázky. Výsledkem tohoto obratu je Patočkův hraniční, sókratovsko-platónský pojem ideje, který podržuje aktivní, „veritativní“ stránku platónské ideje (ideja jako nezjevný pramen zjevnosti jsoucna) a současně, v intencích Sókratovy „neuzavřené“ transcendence k *agathon*, vyřazuje její stránku pozitivní, „vidovou“ (ideja

11 Patočka, J., *Negativní platonismus*, c.d., s. 335.

jako to, co je otevřeno duchovnímu zraku). Na této „negativní Ideji“, jejíž zárodečnou podobu nacházíme v přednáškách o Platónovi, Patočka zakládá svou koncepci negativního platonismu z 50. let.

Na základě těchto poznámek můžeme Patočkův vztah k metafyzice charakterizovat jako dvojnásobný, a to v dvojitým smyslu. Spojuje-li v sobě metafyzika filosofickou a metafyzickou komponentu, nemůže Patočka odsoudit metafyziku en bloc, stejně jako ji nemůže en bloc přijmout. Dvojnásobnost se v tomto případě týká negativně-platónského vztahu k metafyzice jako celku a nepředstavuje pro Patočku obtíž, protože je vlastní součástí diferencovaného přístupu k metafyzice, o němž negativnímu platonismu jde. Problémem se stává až negativně-platónská ambivalence ve vztahu k metafyzické komponentě metafyziky. Ta totiž problematizuje samo rozlišení mezi metafyzikou a filosofií, které je východiskem a základem Patočkova tázání po metafyzice, a spolu s ním i vlastní status negativního platonismu. Není-li možné metafyzickou komponentu od filosofické složky zcela oddělit, nemůže-li se Patočka metafyzické komponenty zcela vzdát, není ani možné, aby byl negativní platonismus tou striktně filosofickou či nemetafyzickou koncepcí, kterou měl podle Patočky být. V tomto smyslu je sám spíše „filosoficko-metafyzickou“ pozicí, která svou dvojnásobností obráží „prekérní“ situaci myšlení pohybujícího se na hranici mezi filosofií a metafyzikou.

* * *

V dopisu Václavu Richterovi z konce roku 1950, který se bezprostředně vztahuje k filosofii negativního platonismu, Jan Patočka píše: „Pokouším se někdy formulovat si, jaké jsou vlastně mé ‚filosofické názory‘ (...). Myslím, že (...) hlavní mou osou je *víra v člověka*, která se točí kol myšlenky transcendence, tj. distance od všeho, co je pouze dáno, ať již mimolidsky-podlidsky (-biologicky), nebo pouhou tradicí. Tuto transcendenci vidím při práci všude v lidském díle – ve vědě, v umění, mýtu i náboženské víře, hlavně v dějinách – dějiny ji ostatně resumují. Je možno na této myšlence zbudovat moderní nauku o poznání-chápání (...); je možno na ní vybudovat filosofii lidského díla a dějin.“¹² Na rozdíl od Patočkovy koncepce z *Věčnosti a dějinnosti*, která předcházela negativnímu platonismu a která ztotožňovala zdroj transcendence s vědomím jako transcendentálně-subjektivním sebe-přesahujícím děním (a potud se mohla přihlásit k subjektivistickému humanismu existencialistického rážení), je transcendence jako základ svobodného lidského bytí v Patočkově negativně-platónské filosofii vykazována z „negativní Ideje“: „Idea (...) je nezbytná k pochopení lidského života, jeho zkušenosti o svobodě, jeho vnitřní

12 Patočka, J., *Dopisy Václavu Richterovi*, c.d., s. 30–31.

historičnosti; ukazuje a osvědčuje se jako stálý apel k překročení pouhé dané předmětnosti a věčnosti, jehož vnějším překladem je lidská tvorba nového (...).¹³ Stojí-li tedy v centru pozornosti negativního platonismu transcendentce, znamená to, že východiskem a trvalým úběžníkem negativně-platónského myšlení musí být „negativní Idea“ a způsoby jejího průniku do reality. Jinými slovy řečeno, negativní platonismus se v první řadě soustřeďuje na ontologickou problematiku, z jejíž perspektivy si chce zjednat přístup ke všem dalším oblastem zkoumání. To je patrné i z Patočkova rozvrhu negativního platonismu, v němž je otázce po bytí (v jeho diferenci vůči jsoucnu) vyhrazeno první místo.¹⁴

Svou negativně-platónskou koncepcí Patočka základně charakterizuje jako „filosofii distinkce“,¹⁵ tj. jako myšlení, které chce ve výslovné opozici vůči „synkretismu metafyziky“ „rozlišovat“. Činit distinkci znamená v negativním platonismu držet *přísný* rozdíl mezi jsoucnem na jedné a bytím na druhé straně.¹⁶ Požadavek důsledné onticko-ontologické difference je třeba číst především jako výraz Patočkova přesvědčení, že objektivní ani subjektivní jsoucno „nedostačuje“ bytí, že bytí je vůči objektivitě i subjektivitě radikálně transcendentní. Budeme-li z textů pojmících se k prvnímu bodu osnovy negativního platonismu¹⁷ rekonstruovat filosofii distinkce, uvidíme, že jádrem této koncepce je právě onticko-ontologická difference, resp. analýza jejích strukturních částí.

V „pradiferenci“, jak Patočka onticko-ontologickou diferencí také někdy označuje,¹⁸ lze zahlédnout tři strukturní momenty: ontický a ontologický pól a jejich vzájemný vztah vyjádřený diferencí. Analýzu ontického pólu provádí Patočka prostřednictvím zkoumání povahy a limitů předmětnosti a předmětné zkušenosti. Jakkoli bohaté se objektivní jsoucno může zdát, jeho skutečná povaha je podle Patočky negativní, neboť jako *necelkové* nám *nedo-*

13 Patočka, J., *Negativní platonismus*, c.d., s. 331.

14 Viz Patočka, J., *Rozvrh „Negativního platonismu“*. In: *týž, Péče o duši I*, c.d., s. 443.

15 Patočka, J., *Nemetafyzická filosofie a věda*. In: *týž, Péče o duši III. (Sebrané spisy Jana Patočky. Sv. 3)*. Ed. I. Chvatík – P. Kouba. Praha, OIKOYMENH 2002, s. 604.

16 „Nemetafyzická filosofie [tj. filosofie negativního platonismu – P.S.] (...) je charakterizována (...) radikálností *distinkce* mezi objektivitou a neobjektivitou.“ Tamtéž. Toto vyjádření je třeba chápat v kontextu stati, v níž Patočka proti nemetafyzické (ne-vědecké) filosofii klade *objektivní vědu*. Z toho důvodu charakterizuje ontický člen onticko-ontologické difference jako *objektivitu*, třebaže si musí být vědom toho, že objektivitou se jsoucno nevyčerpává, a že tudíž ani pochopení bytí jako neobjektivity nemůže být dostatečné. Pro nás je však důležitá *radikalita*, s níž Patočka přistupuje k diferencí.

17 Vedle programové stati „Negativní platonismus“ jde především o texty „Nemetafyzická filosofie a věda“, „Pravda, negativita, svoboda“, „Nicota, absolutní pozice a zápor“, „Zápor a nicota“ a „Osud bytí v poměru k jsoucnu“, které jsou součástí „Dodatku ke svazku Péče o duši I – Náčrty a zlomky k textu *Negativní platonismus*“, jenž je obsažen ve svazku *Péče o duši III* (c.d.).

18 Viz Patočka, J., *Pravda, negativita, svoboda*. In: *týž, Péče o duši III*, c.d., s. 671.

stačuje, jsme v něm vposled nespokojení a nesví, a to dokonce do té míry, že objektivitu v celku za určitých okolností, v tzv. primárních transcendentujících aktech (nevíra, nedůvěra či úzkost), transcendentujeme.¹⁹ Patočka však současně zdůrazňuje, že předmětné jsoucno nelze v žádném případě „odvysvětlit“ (zejména idealistickou konstrukcí), že tvoří danost,²⁰ a tedy i jistou mez pro bytí subjektivity, která proto rovněž nemůže mít charakter absolutna.

Ontologický pól onticko-ontologické difference Patočka sleduje ze dvou perspektiv. Není-li bytí jsoucnem a lze-li o jsoucnu říci, že je, znamená to, že bytí není. Z hlediska kladného a obsahového jsoucna se tedy bytí ukazuje jako bezobsažná nicota.²¹ Bytí je však podle Patočky též původním nesvětským „ne“, které je vysloveno nad světem.²² Tím je naznačena i druhá možnost, jak na bytí pohlížet, a sice z hlediska bytí samého. Je-li bytí jakožto „ne“ nad světem“ derealizací jsoucna v celku, indexem zápornosti a nedostatečnosti, jež s univerzem jsoucího můžeme spojovat, jako nicotné se ukazuje nikoli bytí, nýbrž naopak jsoucno. Perspektiva „od bytí k jsoucnu“ se při tom u Patočky ozřejmuje jako adekvátnější, neboť na rozdíl od hlediska „od jsoucna k bytí“, které může sugerovat nadřazenost jsoucna-pozitivity nad bytím-negativitou, jednoznačně tlumočí „plus“, jež se s bytím jako podmínkou možnosti danosti jsoucna pojí. Jakkoli Patočka věnuje poměrně velký prostor průkazům zápornosti předmětného jsoucna a v tomto smyslu přistupuje k jsoucnu z perspektivy bytí, tematizuje-li bytí přímo, převažuje ve většině textů k prvnímu bodu osnovy negativního platonismu východisko od jsoucna, které staví bytí na roveň nicotě. To je však plně v intencích transmetafyzického založení negativního platonismu, který pokládá svou otázku po bytí v metafyzické epoše, jež bytí „přehlédla“, a uvnitř níž se tedy bytí může ukazovat toliko jako nic. Rehabilitovat bytí tak pro Patočku musí primárně znamenat rehabilitovat nicotu v její svébytnosti a předchůdnosti vůči jsoucnu, a to ve výslovné polemice s metafyzickým redukcionismem, který nicotě rozumí jen ze jsoucna.²³

Konečně třetím strukturálním momentem onticko-ontologické difference, jímž se Patočka zabývá, je vzájemný vztah mezi ontickým a ontologickým pólem, tj. sama difference. Východiskem Patočkovy analýzy je pochopení difference, rozdílu v termínech negace a transcendence. Každá difference je podle

19 Viz tamtéž, s. 673.

20 Viz heslo, jímž Patočka rozepisuje první bod „Rozvrhu ‚Negativního platonismu‘“: „‚Ne‘ nad veškerým jsoucnem: spojeno s ‚ano‘ nad veškerým jsoucnem.“ Zatímco „ne“ odkazuje k nedostatečnosti předmětného jsoucna v celku, „ano“ upozorňuje na nemožnost redukovat je na cokoli domněle základnějšího. Patočka, J., Rozvrh „Negativního platonismu“, c.d., s. 443.

21 Viz Patočka, J., Zápor a nicota. In: týž, *Péče o duši III*, c.d., s. 670; týž, *Osud bytí v poměru k jsoucnu*. In: tamtéž, s. 680.

22 Patočka, J., *Nicota, absolutní pozice a zápor*. In: týž, *Péče o duši III*, c.d., s. 665.

23 Viz tamtéž, s. 657–658.

Patočky negací a v každé negaci se uskutečňuje akt transcendování. Rozlišování zpravidla probíhá ve světě, uvnitř oboru jsoucího. V takovém případě, soudí Patočka, má negace a transcendence pouze parciální charakter, neboť negací určitého předmětu či předmětného okrsku transcendujeme k jinému předmětu či okrsku, a vpsled tak neopouštíme rámec objektivity. Diference založená na parciální negaci a relativní transcendenci však podle Patočky nemůže zachytit smysl „pradiference“, neboť ta počítá s radikální nesouměřitelností bytí a jsoucna v celku. Rozdíl, který je obsažen v „pradiferenci“, tak musí být podle Patočky rozdílem jiného řádu, diferencí, v jejímž základu se nachází totální negace, „negace bez afirmace“ (negace, která negované ničím dalším nenahrazuje) a totální transcendence.²⁴ Aby Patočka postihl fenomén „pradiference“, obrací se v programovém textu k metafyzické tradici v její výchozí, platónské formě. Tomuto obratu je nicméně nutné správně rozumět. Patočka tím nechce tvrdit, že je to Platónova metafyzika, jíž se podařilo zachytit pravý smysl onticko-ontologické diference. Právě naopak, svým projekováním jsoucna a idejí na předmětnou a pozitivní úroveň je tato archetypální metafyzika pro Patočku daleko spíše symbolem zastření „pradiference“, myšlením nikoli distinkce, nýbrž onticko-ontologické totality, syntézy („synkretismus metafyziky“). Jakkoli v platonismu přehlédnuta, zůstává „pradiference“ nicméně tím, co podle Patočky stojí u jeho zrodu, co je latentně přítomno v jeho základu jako filosofická komponenta a co může být opět přivedeno na světlo. Právě tuto myšlenkovou linii negativní platonismus sleduje, když onticko-ontologickou diferencí opisuje reinterpretovaným platónským pojmem *chórismos* jako „oddělenost bez druhého předmětného oboru“, jako „rozlišení o sobě, oddělení absolutní“.²⁵

Stejně jako „negativní Idea“ je i negativně-platónský *chórismos* dvojnásobným, filosoficko-metafyzickým pojmem, neboť ač se jej Patočka pokouší připravit o metafyzickou komponentu, metafyzická stránka, jak jsme ukázali výše, je v něm do určité míry vždy už spoluminěna. Jako takový ovšem nemůže dostát Patočkovu požadavku rigorózní distinkce, který tvoří programovou tezi negativního platonismu. Narážíme tak na problém, který bude tématem následující části.

* * *

Předchozí oddíly ukázaly dvě základní polohy Patočkovy filosofie negativního platonismu. Negativnímu platonismu jsme rozuměli jednak jako modu hraničního myšlení, s nímž se pojí podstatná *dvojnásobnost*, jednak jako kon-

24 Viz Patočka, J., Pravda, negativita, svoboda, c.d., s. 671 nn.

25 Patočka, J., Negativní platonismus, c.d., s. 328.

cepci, která vznáší rozhodný požadavek *jednoznačné* a přísné distinkce, jíž se chce nechat vést. Otázkou, kterou si v této souvislosti musíme klást, je, zda a jak je možné tyto dvě na první pohled protichůdné polohy současně držet v jediné konzistentní filosofické pozici. Je-li obecně hraniční myšlení současností momentů „již ano“ a „ještě ne“, tj. dynamikou, které je dopředu zapovězena každá jednoznačná, ostrá cézura, neboť je ustavičným pohybem „mezi“ a její perspektiva je vždy už „rozostřená“, může toto myšlení vůbec pomýšlet na něco takového, jako je pevná hraniční linie? Či konkrétněji: znamená Patočkovo kladení rigorózní distinkce, že se negativnímu platonismu už podařilo překonat metafyziku, že se jeho hraniční „mezi“ (metafyzikou a filosofií) změnilo na definitivní filosofické „za“ (metafyzikou)? Proč potom Patočka v negativním platonismu nepřestává otázkou po metafyzice klást (třeba jen tak, že s metafyzikou polemizuje) a proč trvá na názvu své koncepce, který přece explicitně vyjadřuje úděl myšlení pohybujícího se na hranicích metafyziky? Odpovědi na tyto otázky budeme hledat – snad poněkud překvapivě – v Patočkově studii „Nadcivilizace a její vnitřní konflikt“, která se rovněž bezprostředně váže k filosofii negativního platonismu.

V kontextu negativního platonismu náleží „Nadcivilizaci“ specifické postavení. Tento text je co do vzniku patrně jedním z prvních, ne-li vůbec prvním Patočkovým příspěvkem pojícím se k negativnímu platonismu. Jak je zřejmé z nepublikovaných filosofických deníků, které si Patočka vedl v letech 1945–1950, podklady pro „Nadcivilizaci“ shromažďoval přinejmenším od roku 1948.²⁶ Povaha Patočkových deníkových zápisků k četbě vztahující se k „Nadcivilizaci“, jakož i jeho vlastní vyjádření v dopisu V. Richterovi z června 1951, v němž mluví o „Nadcivilizaci“ jako o již realizovaném projektu,²⁷ nímž ukazuje, že tato studie, která velmi pravděpodobně vznikla už někdy v letech 1948–1951,²⁸ původně vůbec nemusela být zamýšlena jako součást

26 Srov. Patočka, J., [Filosofické deníky], sešit z 3. 3. 1948 – 10. 7. 1948, záznam z 2. 7. 1948 [nepublikováno, uloženo v AJP pod sg. 3000/073]. Patočkovy poznámky související s „Nadcivilizací“ tvoří dokonce tematické jádro následujícího sešitu z 11. 7. 1948 – 9. 10. 1948 [nepublikováno, uloženo v AJP pod sg. 3000/074]. Tyto podklady Patočka pravděpodobně nejprve zužitkoval ve stati „Humanismus Edvarda Beneše“ z roku 1948, aby následně v této stati obsaženou distinkci moderantního a radikálního humanismu hlouběji rozpracoval právě v „Nadcivilizaci“. Srov. Patočka, J., Humanismus Edvarda Beneše. In: *týž, Češi I. (Sebrané spisy Jana Patočky. Sv. 12)*. Ed. K. Palek – I. Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2006, s. 126.

27 Patočka, J., *Dopisy Václavu Richterovi*, c.d., s. 36.

28 V patočkovské literatuře se setkáváme i s tezí o pozdější dataci „Nadcivilizace“. Např. J. P. Arnason klade její vznik až do druhé poloviny 50. let, resp. na počátek 60. let. M. Skovajsa sice zohledňuje Patočkův dopis V. Richterovi z června 1951, avšak soudí, že „Nadcivilizace“ pravděpodobně vznikla až o pár let později. Hlavním odůvodněním tohoto závěru je tvrzení, že na přelomu 40. a 50. let ještě nebylo možné prohlédnout úskalí reálného fungování státního socialismu tak pregnantním způsobem, jakým to v „Nadcivilizaci“ učinil Patočka. Tito interpreti však nemají k dispozici Patočkovy filosofické deníky, které dokumentují a datují přípravu na „Nadcivilizaci“ a ukazují, že Patočka odhalil rozporuplnou povahu komunistického systému už

nějakého většího, zastřešujícího projektu a mohla být připojena k negativnímu platonismu teprve ex post. V tom případě by tvořila svorník mezi *Věcností a dějinností* a negativním platonismem. Ve prospěch této interpretace hovoří nejen literární forma „Nadcivilizace“, která poněkud vybočuje ze stylu jiných negativně-platónských textů a kterou sám Patočka pojmenovává jako dějinně-filosofický esej hraničící se žurnalistikou,²⁹ ale především její centrální motiv „veliké distinkce“. Právě tento motiv nás bude ve vztahu k shora položeným otázkám zajímat.

„Nadcivilizace“ se vztahuje k osmému bodu osnovy negativního platonismu s označením „Konstrukce dějin“.³⁰ Co je konstrukce dějin, Patočka vysvětluje v jednom z dřívějších textů o filosofii dějin: konstruktivní obor „(...) kreslí postup lidských dějin pod jednotným zákonem jejich určení, určuje význam jednotlivých etap v tomto postupu, a učí tak chápat vnitřní nutnost v osudu jednotlivců i společných jednotek“.³¹ Oproti tradiční „kauzální historiografii“, jejímž předmětem jsou historická fakta a jejich kauzální výklad, je tedy Patočkova konstrukce dějin přístupem, který usiluje o celkové a jednotné osmyslení takových faktů, tj. o nefaktickou a nekauzální interpretaci celku historicko-faktického a kauzálního. Jinými slovy, konstruktivní obor filosofie dějin, který už podle názvu vykračuje z bezpečné půdy fenomenologické deskripce, hledá odpověď na otázku, odkud se dějiny berou a co je jejich hybnou silou.

Podstatu dějin spatřuje „Nadcivilizace“ ve svobodném a kreativním vztahu k vlastní minulosti, jehož smyslem je hledání odpovědi na otázku po pravdivém lidském bytí.³² Motiv nového, kritického poměru k minulosti s pravdivostním nárokem není u Patočky novinkou, vzpomeneme-li si na jeho výklad sókratiky z poválečných let, v němž Sókratés objevuje lidskou dějinnost (jako *conditio sine qua non* lidských dějin) tím, že zpochybňuje zajištění člověka v (minulostní) tradici a z pravdivosti lidské existence činí problém. His-

na sklonku 40. let. Mimo to neobstojí ani teze, podle níž Patočka sice mohl začít pracovat na „Nadcivilizaci“ už dříve, ale dokončil ji až v druhé polovině 50. let či později, neboť z rukopisu je patrné, že text je psán souvisle patrně pouze na dva druhy papíru, z nichž jeden lze zcela bezpečně identifikovat, protože jde o tiskový formulář Slovanské pojišťovny v Praze. Viz Arnason, J. P., Úvod. Myšlenkové a politické pozadí Patočkovy konfrontace s modernitou. In: Arnason, J. P. – Benyovszky, L. – Skovajsa, M. (eds.), *Dějinnost, nadcivilizace a modernita. Studie k Patočkově konceptu nadcivilizace*, c.d., s. 10; Arnason, J. P., Nadcivilizace a její různé podoby. Patočkova koncepce modernity ve světle dnešních diskusí. In: tamtéž, s. 28; Skovajsa, M., „Moderantní“ nadcivilizace: nekonečná krize liberalismu a možnost jejího překonání. In: tamtéž, s. 81–82, pozn. č. 1. – Nutno doplnit, že na semináři konaném 6. února 2020 v Archivu Jana Patočky připustil prof. Arnason možnost, že „Nadcivilizace“ vznikla dříve, než původně předpokládal.

29 Patočka, J., *Dopisy Václavu Richterovi*, c.d., s. 36.

30 Viz Patočka, J., Rozvrh „Negativního platonismu“, c.d., s. 444.

31 Patočka, J., *Filosofie dějin*. In: týž, *Péče o duši I*, c.d., s. 113.

32 Viz Patočka, J., Nadcivilizace a její vnitřní konflikt. In: týž, *Péče o duši I*, c.d., s. 243–245.

toricko-filosofická analýza z „Nadcivilizace“ se opírá o dvě základní cézury: o průlom do dějin, který Patočka spojuje s přechodem od předdějinných společenstev založených na mýtu k velkým civilizacím s náboženským jádrem, a o transformaci civilizace, které se nepodařilo v žádné z jejích forem mocensky prosadit její univerzální pretenzi, do podoby nadcivilizace, která svůj univerzalismus založila na účinnosti instrumentální, vědecké racionality a ruku v ruce s vítězným tažením vědy se stala rozhodující světovou silou.³³

Nadcivilizace se podle Patočky manifestuje ve třech základních podobách. Jejich odlišení spočívá ve způsobu, jak tyto nadcivilizační formy chápou univerzalitu instrumentální racionality.³⁴ Radikalismus klade rovnítko mezi univerzalitou a totálností – vědeckými prostředky lze řešit všechny oblasti lidské reality, neboť podstata člověka je veskrze objektivní. Konzervatismus naopak omezuje univerzalitu instrumentální racionality z hlediska tradice založené na supranaturálních (iracionálních) výkladech – vědecká racionalita nejenže není totální, ale není ani univerzální, jelikož jí v určitých případech nepřisluší regulovat věcnou sféru. Jakousi „střední pozicí“ mezi radikalismem a konzervatismem je pak tzv. moderantismus. Jím vstupuje do hry námi hledaný pojem „veliké distinkce“, neboť jádrem moderantní formy nadcivilizace je v Patočkově interpretaci právě tento „velký rozdíl“.

V třetím oddílu „Nadcivilizace“ přibližuje Patočka „velikou distinkci“ jako distinkci „tušené celkové náplně života a života pouze daného, pracujícího v oblasti pouhých prostředků, [jako distinkci – P.S.] nadlidského a lidského, slavnostního a všedního, ‚smyslu‘ a prostředků života“.³⁵ Patočkova „veliká distinkce“ tedy říká, že člověk je nejen nitrosvětskou, obstarávající se bytostí, ale že má též a nedílně podstatný zájem na celkovém smyslu života a že tímto zájmem transcenduje věcnou sféru a instrumentální racionalitu jako její korelát. Jako nositel ideje „veliké distinkce“ je moderantismus sociálním útva-

33 Pojmem civilizace a rozdílem mezi tzv. primitivními společenstvy a civilizacemi Patočka navazuje na analýzu britského historika A. J. Toynbeeho. S Toynbeem však nesouhlasí, pokud jde o pochopení moderní civilizace jako formace, která je řádově stejného druhu jako jiné civilizace. Moderní racionální civilizace podle Patočky představuje ve vztahu k civilizacím kvalitativně nový útvar (nadcivilizaci), jaký analogicky představují civilizace vzhledem k předdějinným sociálním útvarům. Konceptem racionální (nad)civilizace se Patočka naopak hlásí k německému sociologovi M. Weberovi a jeho pojetí západní společnosti, založené na stupňované racionalizaci (stupňované organizaci a kontrole) a sekularizaci. Patočka ovšem Webera rovněž rozvíjí, když uvnitř racionální nadcivilizace rozlišuje mezi moderantní a radikální formou (což Weber ještě nemohl) a východisko z „nadcivilizačního úpadku“ hledá v hodnotovém založení instrumentálně-racionální sféry v individuálně-dějinné transcendenci k celkovému smyslu. Na Patočkovou recepci Webera upozornil J. Homolka v knize *Koncept racionální civilizace. Patočkovy pojetí modernity ve světle civilizační analýzy* (c.d.). Konstatováním krize moderní společnosti Patočka dále navazuje na Masarykovu a Husserlovu kritiku modernity, která identifikuje příčinu společenské krize s „beznáboženskostí“, resp. s „krizí věd“.

34 Viz Patočka, J., *Nadcivilizace a její vnitřní konflikt*, c.d., s. 250 nn.

35 Tamtéž, s. 251.

rem, který podle Patočky respektuje obě uvedené stránky lidského života, poněvadž vědeckou racionalitu drží v jí přiměřené oblasti předmětnosti a rezignuje na celkové otázky, které přenechává jiným než vědeckým způsobům traktování. Pro moderantismus je tedy instrumentální racionalita univerzální, neboť pokrývá celou věcnou sféru, avšak netotální, jelikož jejím prostřednictvím nelze řešit otázku účelů a smyslu. Praxe radikalismu na druhé straně ukazuje, že vědecká racionalita je svou povahou expanzivní, že chce být platná „totálně“. Jak radikalismus, tak konzervatismus přitom podle Patočky pokřivují obraz člověka – první proto, že bere člověku celek, druhý proto, že celek dezinterpretuje – a společnost vracejí z nadcivilizační na nižší, „civilizační“ úroveň. Obranu proti těmto vyšinitím, ohrožujícím samu podstatu nadcivilizace, Patočka spatřuje právě v moderantismu, jehož vlastním smyslem je „uskutečňovat“ „velikou distinkci“, tj. zmírňovat extrémní, vyvažovat protichůdná stanoviska, hledat a nacházet míru. – Abychom hlouběji porozuměli Patočkově „veliké distinkci“ a mohli se zamyslet nad tím, co v moderantní verzi nadcivilizace konkrétně znamená „uskutečňovat“ „velké rozlišení“, a to pak vztáhnout k problému formulovanému v úvodu tohoto oddílu, vypomůžeme si *passem* z „Nadcivilizace“, v němž Patočka shrnuje své pojetí pravdy: „Pravda není pouhá ‚teoretická otázka‘, řešená ‚objektivními metodami‘ a prostředky (...). Pravda (...) je vnitřní zápas člověka o jeho vnitřní, podstatnou svobodu, kterou člověk má ve svém jádře a podstatně, ale nikoli fakticky. Pravda je otázka pravdivosti člověka; člověk je ve své podstatě bytost, která může mít pravdu, které patří podstatná péče o pravdu – která je nám umožněna rozhraním, na kterém člověk žije –, člověk pravdu nikdy nedělá, pravda není jeho výkonem, věcí jeho dispozice – a přece je v jeho ruce, zda pravda bude existovat *fakticky*.“³⁶ Jak patrně, pravda, již Patočkova konstruktivně-historická analýza vyhrazuje roli hybné síly dějin, není podle Patočky ani objektivní, ani ryze subjektivní záležitostí. Na druhou stranu je s člověkem bezprostředně spjata, neboť se může fakticky ukazovat jen v lidském zápase o autentickou existenci, který je současně manifestací lidské svobody. To, čím je u Patočky možnost pravdy v poslední instanci uvolněna, je „rozhraní“, na němž se pohybuje lidská existence. Jakkoli Patočka tento „předěl“ blíže neosvětluje, téměř jistě jím myslí hraniční postavení člověka z hlediska objektivní na jedné a bytí na druhé straně. Je-li tomu tak, pak v souvislosti s tematizací Patočkova pojetí pravdy současně narážíme na „velikou distinkci“, neboť ta nemůže být na základě výše uvedené Patočkovy definice ničím jiným než právě reflexí „rozhraní“, jak se o něm Patočka krátce zmiňuje. Mezní postavení člověka tak v „Nadcivilizaci“ funduje nejen pravdu, ale i „velikou distinkci“. Vzájemná souvislost pravdy a „veliké distinkce“ jde

36 Tamtéž, s. 289.

ovšem u Patočky pochopitelně dále: je-li pravda odvozena z tranzitivního postavení lidské existence, vždy už v sobě nese „velikou distinkci“, stejně jako je „veliká distinkce“ vždy už odkazem k pravdě. Jako na „druhou stránku pravdy“ je tedy možné i na „velikou distinkci“ vztáhnout charakteristiky, které Patočka připisuje pravdě. Ani Patočkova „veliká distinkce“ nemůže být ničím objektivně přístupným, o to méně pak tím, co je reálně, objektivně k dispozici a co stačí jen aplikovat. Ačkoli stejně jako pravda přichází na svět až s člověkem, který projevuje starost o smysl svého života a života polis, nelze ji ani redukovat na prostý výkon subjektu. Patočkova „veliká distinkce“ je ve skutečnosti vyjádřením hraniční situace lidské existence, která není ani prostou věcí, ani celkem, a přitom je na věčnost i celek bytostně odkázaná.

Víme-li, jaký je smysl Patočkovy „veliké distinkce“, zdálo by se, že odpověď na otázku, jak dochází v moderantismu k jejímu faktickému „uskutečňování“, je nabíledni: „realizuje-li“ Patočkův moderant „velikou distinkci“, znamená to, že si je vědom „rozhraní“, na němž se lidský život odvíjí, že tento „předěl“ respektuje a nechává přivést ke slovu vždy tehdy, když dojde k ohrožení či narušení autonomie oblastí (vědecká oblast objektivity, nevědecká sféra celkového smyslu) vymezujících lidský život. Situace Patočkova moderanta však není tak jednoduchá, jak by takový výklad mohl sugerovat. Ač podle hlavní zásady Patočkova moderantismu nemohou být celek a část vzájemně redukovány, z konečné perspektivy člověka, jemuž je celek u Patočky přístupný toliko ex negativo, skrze vystupňovanou nespokojenost v daném a pouze relativním, a jemuž se jsoucno dává v četných modalitách, z nichž některé mohou budit zdání celkovosti, může k této redukci, záměně nepochybně docházet.³⁷ Pak ovšem Patočkův moderant nemusí postřehnout ohrožení racionální nadcivilizace, nebo je naopak může konstatovat tam, kde je konstatovat vůbec nemá. Možnost takového minutí je přitom znásobena v metafyzické epoše, která podle negativního platonismu stále ještě charakterizuje naši přítomnost, a každému pokusu o její překonání proto vtiskuje ráz dvojznačnosti, a která svou fundamentální záměnou jsoucna a bytí nivelizuje „rozhraní“ lidské existence a s ním i „velikou distinkci“, a moderantovi tak podsouvá falešnou perspektivu. Ačkoli Patočka tuto otázku neřeší, jistou představu takového řešení si lze učinit v souvislosti s motivem „podstatné péče o pravdu“, s kterým jsme se setkali ve výše citované pasáži z „Nadcivilizace“ a který evokuje Patočkovu sókratiku jako tematickou starost o pravdivost lidského bytí. V tomto směru bychom mohli moderantovo faktické uplatňování „veliké distinkce“ pochopit právě jako sókratovskou péči o di-

37 Sám Patočka upozorňuje na existenci „celkových derealizovaných kvazipředmětů a kvazipředstav, které jsou již na samé hranici předmětné jsoucnosti“. Chápe ji však pouze jako doklad „odpředměťující síly ldeje“, která se projevuje v předmětné oblasti, a nevyvozuje z ní žádné další důsledky. Patočka, J., *Negativní platonismus*, c.d., s. 333.

stinkci, tj. jako starost, která by se uskutečňovala negujícím přezkušováním nároku všech konečných sil a tendencí na celkovost. Z Patočkovy interpretace Sókratova transcensu lze přitom odvodit, že vzhledem k ne-jsoucímú charakteru bytí a nesouměřitelnosti konečné lidské existence s ním by ani tato dynamika nemohla být nikdy završena, že by stála před Patočkovým moderantem jako jeho trvalý úkol a že by její přirozenou součástí byly omyly a scestí – každý posun v tomto nekončícím procesu „boje s nepravdami“ by totiž sice znamenal získání adekvátnějšího (či spíše méně neadekvátního) pojmu distinkce, avšak nikdy by nebylo možné dospět takovým postupem k úplné, absolutní adekvaci.³⁸ Týmž pohybem by pak moderant současně pečoval o pravdivost vlastní existence, neboť by naplňoval bytostné poslání člověka spočívající v „bytí na rozraní“.

Na základě této interpretace se již rýsují odpovědi na otázky z úvodu tohoto oddílu. Nejprve je ovšem nutné říci to, co už je patrně zřejmé z předchozího, totiž že smyslem Patočkovy „veliké distinkce“ je táž onticko-ontologická diference, jako je tomu v případě negativně-platónské distinkce, která byla námětem druhého oddílu této stati. „Veliká distinkce“ je jakýmsi „sociálně-filosofickým“ předobrazem „individuálně-filosofické“ distinkce z Patočkových zralých textů k negativnímu platonismu, předobrazem, jemuž však z genetického hlediska – pochopí-li se jako určité vyjádření „společenské vůle“ uvnitř moderantní verze nadvizilace – náleží v kontextu Patočkova negativního platonismu až sekundární postavení, neboť transcendence k celku je u Patočky vždy primárně individuálním aktem. Na otázku, zda je konzistentní, aby hraniční negativní platonismus vznášel požadavek rigorózní distinkce, můžeme odpovědět kladně. Patočkova distinkce totiž není ani subjektivní, ani objektivní cézúrou a ve své čistotě je toliko vodítkem, „regulativní ideou“, která sice řídí filosofovo (potažmo moderantovo) úsilí o co možná nejpreciznější artikulaci bytí v diferenci vůči jsoucnu, ale která je současně vždy mimo filosofův (potažmo moderantův) faktický dosah. V témže duchu si netřeba myslet, že by Patočkovu kladení takto pochopené distinkce mohlo odkazovat k definitivnímu vykročení negativního platonismu z metafyziky.

Budeme-li se ptát, proč Patočka nakonec opustil svou negativně-platónskou interpretaci onticko-ontologické diference jako *chórismu* (a bytí-celku jako „negativní Ideje“) a vydal se jiným směrem, můžeme v kontextu sókratovské péče o „pradiferenci“ jednoduše odpovědět, že hledal její méně neadekvátní – a to znamená vzhledem k negativnímu platonismu *jednoznačnejší*

38 Na motivu neadekvace člověka vůči celku v intencích onticko-ontologické diference zakládá Patočka v negativním platonismu svou teorii pravdy, která je nejsouviseleji vyložena v textu „Problém pravdy z hlediska negativního platonismu“. Viz Patočka, J., *Problém pravdy z hlediska negativního platonismu*. In: *týž, Péče o duši I*, c.d., s. 447–480.

– vyjádření.³⁹ Zda se mu to skutečně podařilo, je však už otázkou, které je vhodné věnovat samostatný text.

SUMMARY

Borderline Thinking and the Demand for a Rigorous Distinction

The article looks at the foundations of Jan Patočka's philosophy of negative Platonism. On the one hand, it pursues the negative-Platonic question of the essence of metaphysics and, on the other, Patočka's analysis of the ontic-ontological difference as the fundament of the whole negative-Platonic project. The author points out that the expression of Patočka's borderline position between metaphysics and philosophy is the ambiguousness of negative Platonism, with which, however, the negative-Platonic requirement of a clear ontic-ontological difference does not correspond. He seeks a possible solution to this problem in Patočka's study "Nadcivilizace a její vnitřní konflikt" ("Supercivilisation and its Inner Conflict"), especially in the notion of "large distinctions". He understands this as a historical archetype of the difference from later texts devoted to negative Platonism, interpreted as *chorismos*.

Keywords: negative Platonism, Jan Patočka, metaphysics, philosophy, ontic-ontological difference, transitivity, transcendence

ZUSAMMENFASSUNG

Grenzdenken und die Forderung nach rigoroser Distinktion

Der Artikel befasst sich mit den Grundlagen der Philosophie des negativen Platonismus von Jan Patočka. Der Autor verfolgt einerseits die negativ-platonische Frage nach dem Wesen der Metaphysik und auf der anderen Seite Patočkas Analyse der ontisch-ontologischen Differenz als Fundament des negativ-platonischen Projekts. Im Artikel wird darauf hingewiesen, dass die Doppeldeutigkeit des negativen Platonis-

39 K problému onticko-ontologické diference interpretované prostřednictvím Patočkova transmetafyzického pojmu *chorismos* pouze naznačme, že onticko-ontologická diference sice vyjadřuje radikální rozdíl mezi bytím a jsoucnem, avšak na pozadí jejich vzájemné souvislosti, neboť o bytí má smysl hovořit jen ve vztahu k jsoucnu. Jakkoli má Patočkův *chorismos* tu výhodu, že dokáže pregnančně podtrhnout moment rozdílu, není už na jeho základě možné rekonstruovat neméně důležitý moment souvislosti. To vede v negativním platonismu k hluboké „roztržce“ mezi bytím jako „ontologickým plus“ a jsoucnem jako „ontickým minus“, která je původcem řady problémů a již má negativní platonismus k pozitivnímu platonismu patrně blíže, než by si byl sám ochoten připustit.

mus Ausdruck von Patočkas Grenzposition zwischen Metaphysik und Philosophie ist, wobei diese Doppeldeutigkeit freilich nicht mit der negativ-platonischen Forderung nach einer eindeutigen ontisch-ontologischen Differenz korrespondiert. Eine mögliche Lösung sucht der Autor in Patočkas Studie: „Nadcivilizace a její vnitřní konflikt“ („Die Überzivilisation und ihr innerer Konflikt“) bzw. im Begriff „große Distinktion“. Unter diesem Begriff versteht der Autor als historisches Vorbild die Differenz aus späteren, dem negativen Platonismus gewidmeten Texten, die als *Chorismos* interpretiert werden.

Schlüsselwörter: negativer Platonismus, Jan Patočka, Metaphysik, Philosophie, ontisch-ontologische Differenz, Transitivity, Transzendenz